

MATEJ BOGATAJ

Je tretja sestra desetnica?

Splošno in skoraj soglasno sprejeto mnenje je, da je dramatika med vsemi literarnimi panogami pri nas najmanj reprezentativna. Pri nas nastajajo in tujini lahko ponudimo imenitne pesniške zbirke; takoj začnemo delati izbore in naštevati že kar od Prešerna naprej, za katerega pravimo, da predstavlja enega vidnih vrhov evropskega romantičnega pesništva. Pravimo, da pri nas nastajajo zelo dobre kratke zgodbe, in res se lahko pohvalimo z objavami zbirk ali posameznih zgodb v tujini (manj je dobrih romanov), hkrati pa nekako skromno priznamo, da lahko ponudimo komaj kaj dramatike. Naj že kar takoj opozorim, da se reprezentativnost in kvaliteta zmanjšujeta z večanjem obsega; poezija, pesem ali dve, je pač lažje objavljiva, roman pa zahteva več truda, denarja, interesa.

Pa se vrnimo k dramatiki. Za Linharta kot začetnika domače komediografije skoraj sramežljivo pripomnimo, da je sicer prevzel tuje predloge, vendar jih je avtorsko predelal, da je njegov kreativni delež nedvomen, da je ost usmerjena drugam kot v izvorniku, adaptirana in udarna, vendar pa se obotavljamo, ko bi ga morali proglasiti za enega od kreativnih komediografskih vrhov. Pa govorimo o Linhartu, ki velja za enega bolj in v vseh časih uprizarjanih avtorjev, ki v zadnjem času dobiva tudi nove preinterpretacije. Celo *Županova Micka*, ki velja za slabše besedilo kot *Matiček se ženi*, je postala pod režijskim vodstvom Vita Tauferja duhovita študija o zgrešeni in varljivi ljubezni in obupanem preživljanju preostanka življenja v nesrečnem zakonu, med zagovedneži in okornimi surovinami. Micka je zdaj kar

naenkrat tudi igra, ki se sprašuje, kaj ljubimo, kadar ljubimo, in zakaj dobroti ni vedno pogoj za ljubezen. Toda – ali ne govori prav dejstvo, da je na festivalu Teden domače drame v Kranju letos drugič zapored zmagala Linhartova komedija, lani *Matiček* in letos *Micka*, še o čem drugem kot o dobri režiserski kondiciji Vita Tauferja? Na primer o pomanjkanju sodobnih dram, ki bi se jih umetniška vodstva gledališč in reprezentativni domači režiserji lotevali ambiciozno, z najboljšimi igralskimi zasedbami? Ali ni enako presenetljiv podatek, da je vsako leto med slabim ducatom v institucionalnih gledaliških uprizorjenih dram nekaj Cankarjevih? Cankar je očitno obveljal za skoraj nedosegljivo dramsko normo; v zadnjem času najbolj premišljeno in celostno pod režijsko taktirko Mileta Koruna. Ali torej ne priča vse o tem, da se z aktualnostjo in našim časom bližjo letnico rojstva zmanjšuje število uprizorjenih dram na slovenskega avtorja?

Kot potrditev, da je položaj dramatike bolj zagaten, bi lahko navedli še dve dejstvi: obseg študije o dramatiki, ki je bil v pregledu povojne književnosti *Slovenska književnost III* večji od prispevka o prozi in poeziji, je s konsenzom naletel na negodovanje. Ni šlo za to, da bi eni hoteli več prostora na račun drugih, temveč za ugovore proti uredniški odločitvi, ki je namenila proporcionalno preveliko pozornost dramatiki. Večjo kot poeziji, bistveno večjo kot prozi.

Da imamo do dramatike drugačna, nekoliko bolj zategnjena merila, kaže še eno dejstvo: vsako leto je podeljena nagrada kresnik za najboljši roman, še vedno so bile podeljene Jenkove nagrade za poezijo (pa razlog verjetno ni samo dejstvo, da gre za nagrado pesnikov pesnikom in da bi si v nasprotnem primeru podeljevalci tako rekoč odžagali vejo). Zgodilo pa se je, da ni bila podeljena Grumova nagrada za najboljše prispelo dramsko besedilo in marsikdaj ne podelijo nagrade za najboljšo komedijo na vsakoletnih Celjskih dnevih komedije. Dve prireditvi in dve nagradi, ki se ponašata s svojo vlogo pri spodbujanju nastanka novih dramskih del, sta tako priznali, da prispelo ne ustreza. Pri čemer moramo opozoriti na dramatični kavelj: ne gre več za to, da ne bi mogli določiti najboljše prispele drame ali komedije, temveč za to, da prispelo po mnenju gledaliških teoretikov, še bolj pa praktikov, ne dosega kvalitete, ki je potrebna za uprizoritev. Kar naenkrat se tako pojavi drugačen kriterij, kriterij uprizorljivosti, odrskega učinkovanja. Izvedba, uprizoritev – to se bo pokazalo kot tista temeljna in ključna razlika med dramatiko in njenima sestrama.

Nočem že kar slepo ugovarjati ali pritrjevati ugotovitvam o dramatiki, pogledati pa moramo, kateri so tisti vzvodi, ki jih potrebujemo za kontinuirano in kvalitetno produkcijo dramskih tekstov; nagrade očitno niso dovolj. Kresnik je bil sicer ustanovljen zato, da bi povečal ugled romana v času izbruha kratke zgodbe, toda težko bi rekli, da je prav ta poteza spet postavila roman na privilegirano mesto. Morda se je pač pokazalo, da je kljub vsemu najbolj brana zvrst, da so v taki obliki napisana najbolj odmevna dela, da tovrstna forma in obseg omogočata optimalno kreativnost in nagovarjanje bralca. Ljubitelji hitrih, spotovskih form pa se največkrat ne lotijo niti branja kratkih zgodb.

Nedvomno je gledališče vedno tesno naslonjeno na politično in družbeno, bolj kot proza ali poezija; za slednjo je Peter Kolšek ob svetovnem dnevu poezije zapisal, da je kot atletika, kraljica športov, torej osnovna in načelno cenjena, vendar po atraktivnosti (beri: s populističnimi in kvantitativnimi kriteriji, po branosti in prisotnosti) ne more tekmovati z bolj množičnimi disciplinami, recimo z nogometom ali smučanjem. Poezija je intimno dejanje, tudi branje pesmi je intimno, je nagovor in dialog dveh. Enako je s prozo: dovolj je fabula ali jezik kot nosilec zavesti, pa imamo zgodbo ali tok zavesti. Predvsem pa je obema lastno, da sta predvsem in najprej literatura, da za njuno eksistenco in učinkovanje zadostujejo pisatelj/pesnik, bralec, svinčnik in papir. Oziroma računalnik in tiskarna, nekaj, kar je produkcijsko bistveno manj zahtevno, predvideva manj sodelujočih, manj infrastrukture. Dramatika pa je prvenstveno namenjena uprizoritvi, njena kvaliteta in učinkovanje se pokazeta šele na

odru, skozi igralčevo igro in govor. Povedano drugače: drama je redko namenjena samo ali predvsem branju. Kar pa seveda ne pomeni, da moramo pristati na postopno zmanjševanje števila natisnjenih dram, dejstvo pa je, da so bile knjižne in tudi revialne objave včasih bolj običajne, čeprav dramatika ni bila nujno bolj brana. Zdi pa se, da se slovenski prostor oži za tiskano besedo nasploh in da je dramatika pri tem največ izgubila. S tem smo prehitro pristali na logiko bralstva in tržišča, res pa je, da so se tudi založbe in revije prisiljene bolj ozirati na bralstvo, da lahko preživijo v kulturniškem životarjenju.

Kakorkoli; dramatika ima svoje zakonitosti, načelno mora biti uprizorljiva, njen jezik govornjiv skozi igralčeva usta, prostor njenega dogajanja tak, da ga lahko nakažemo na odru, biti mora osvetljen, dramsko besedilo je pogosto podloženo z glasbo. Vse to zahteva poznavanje določenih zakonitosti, ki prese-gajo samo oblikovanje, kompozicijo, menjavo prizorov in dramaturgijo, stopnjevanje. Kot se pogosto poudarja, je pisanje dramatike najprej večšina, poznati *moramo nekaj temeljnih določil, pa četudi jih potem kršimo, vedeti moramo*, kaj zmore igravec in kaj odrska tehnika. Prav zato so dramatik pogosto ljudje iz sveta gledališča, ki dobro poznajo zakonitosti odra, igralčeve sposobnosti in možnosti, ki vedo, kaj poglobi in naredi verjeten karakter, katere so tiste vsebine, ki jih mora igravec poiskati in iz katerih potem narediti vlogo. Drama-tika ima svoje zakonitosti, prav tako pa tudi pisanje filmskih scenarijev, kjer že precej uspešno deluje šola scenaristike; zdi se, da bi – če že res ne moremo pričakovati, da se bo pisanje dramatike poučevalo na akademiji za dramsko umetnost, kot je to primer v Beogradu, Skopju in še kje v naši bližini – morali razmišljati o drugačnih oblikah poučevanja pisanja. Tudi sam se zavedam, da šola kreativnega pisanja ne more narediti genijev, lahko pa kakega vzpodbudi in mu da osnovo, na kateri bo napisal prvo uprizorljivo besedilo. In se pri tem naučil, kaj bi lahko naredil drugače in kako zvenijo besede, ki jih je papir še kar dobro prenesel. Ena od spodbud za pisanje lahko pride tudi s strani drama-turških ekip v gledališčih; vsaj v nekaterih so več kot dovolj usposobljene, da bi lahko skupaj z avtorji predelovale in popravljale obetavna besedila.

Slovensko dramatiko zadnjih desetletij je precej zaznamovalo dejstvo, da so jo, predvsem poetično dramo, ustvarjali najboljši pesniki (Zajc, Strniša, Taufer, Svetina, A. Novak) ali pa je imela močan političen naboj (Šeligo, Jovanović, Smole, Jančar). Gre za dela, ki so uprizoritveno izredno zahtevna, terjajo izredno izreko, strahovit premislek, da potem besedilo res prepričljivo zaživi. Ali pa dramatika zajema iz družbenega dogajanja, ki učinkuje samo v posebnih družbenih, ali celo ožje, v posebnih političnih razmerah. Zdi se, da so prav to razlogi za manjšo uprizorljivost slovenske dramatike izven meja države, z izjemo nekdanje skupne države, s katero smo delili iste družbene in politične probleme. V tem trenutku najbolj uprizarjani slovenski avtorji so tisti, katerih dela lahko zaživijo na vseh kontinentih, saj so že pisana splošno in presegajo zamejenost z domačijskimi problemi: Matjaž Zupančič, Evald Flisar je sploh pisal v slovenščini in hkrati v angleščini in obratno, tudi Jančarjev *Zalezujoč*

Godota, Jovanovičev *Zid*, jezero, pa Partljičeva komedija *En dan resnice*. Tudi za letošnjega Grumovega nagrajenca, O. J. Travnja s črno komedijo *Ekshibicionist*, lahko brez tveganja zatrdimo, da bo našel pot na tuje odre; ne samo zaradi imen likov in kraja dogajanja, ampak tudi zaradi nerazrešljivega ljubezenskega zapleta in prikaza muk in rev psihiatrov, kar je prav tako globalna tema. Tudi vsa prej omenjena dela nimajo neposrednega političnega naboja in se lahko realizirajo kjerkoli, od Islandije do Ognjene zemlje. Zdi se, da se je tudi pri nas izoblikovala generacija piscev, ki pišejo privlačno, avtorsko prepoznavno, pa vendar tudi kozmopolitsko in komunikativno, predvsem pa upoštevajo velikost in funkcionalnost zasedbe; stroški predstave so v tujini eden glavnih kriterijev izbora dramskih besedil.

Letošnji Teden slovenske drame je organiziral okroglo mizo o slovenski dramatik na tujem, o uprizoritvah slovenskih besedil, pa tudi pogovor o izkušnjah nekaterih nam bližnjih dramatik s prodorom na tuje odre. Ugotovitve so bile precej porazne, saj se s promocijo dramatike ne ukvarja skoraj nihče. Nekaj je izmenjav in predlogov, ki so povezani z vključitvijo slovenskih gledališč v posamezne gledališke mreže oziroma zveze, slovenska gledališča gostujejo tudi s slovenskimi besedili, recimo ljubljanska Drama s *Kasandro* Borisa A. Novaka, ki je vzbudila vsesplošno naklonjenost beograjskega občinstva, vendar pa so učinki zaenkrat bolj ali manj naključni. O tem govori že anekdota z *Vladimirjem* Matjaža Zupančiča, ki so ga uprizorili v Luksemburgu in bodo zdaj to frankofonsko različico predstavili tudi na pomembnem gledališkem festivalu v Avignonu. Igralec tega gledališča je obiskal konferenco evropskih gledališč v Ljubljani in na mizi je ležalo besedilo v francoščini; ko ga je prebral, je ugotovil, da bi ga zlahka uprizorili. Pa so ga. Dramatika je bolj kot njene literarne sestre podvržena naključnosti in prav to je treba spremeniti.

Zdi se, da je z internacionalizacijo kranjski festival prevzel pobudo za večjo mednarodno izmenjavo dramskih besedil, nagrajeno besedilo je prevedeno v tuj jezik in tako na voljo morebitnim bralcem in sestavljalcem repertoarjev. Vendar pa so to šele prvi koraki; eden od omenjenih ukrepov za večjo navzočnost slovenske dramatike so prevodi, ki načeloma zahtevajo najboljše prevajalce, treba je določiti in adaptirati različne govorice dramskih oseb in ohraniti govornost, prepričljivost jezika. Ravno ob dnevih domače drame je bila izrečena pobuda, da bi bil ob uprizoritvi slovenskega besedila del denarja namenjen prevodu, da bi se torej uprizorjena besedila avtomatsko prevajala, kar bi komaj kaj povečalo stroške odrske postavitve. S tem bi dobili fundus prevedenih dram, ki bi jih lahko slovenska gledališča ponudila zainteresiranim na gostovanjih v tujini.

Dokler ne bomo naredili potrebnih korakov, bo dramatika po krivici še naprej zapostavljena, čeprav se tudi na tem področju nimamo česa sramovati. Predvsem pa moramo razmišljati o ukrepih za njeno revitalizacijo in prodor danes, takoj zdaj, da ne bo prepozno.